

HALMÁGYI PÁL

MAKÓ FRANCIA MEGSZÁLLÁSA, 1919. ÁPRILIS 27. – 1919. JÚNIUS 15.

1. Makó az összeomlás hónapjaiban, 1918 ősze és 1919 tavasza

1918. október 31-én, Budapesten kitört az un. *őszirózsás* forradalom és az addigi államszervezet napok alatt szétzilálódott. A Károlyi Mihály által vezetett kormány rendkívül nehéz belső és külső körülmények között kezdett hozzá a kormányzáshoz.

Az új államhatalom helyi szerveként Makón 1918. november 1-én alakult meg a helyi Nemzeti Tanács. Első elnöke a város korábbi polgármestere, Petrovics György lett. Néhány nap múlva érkezett haza a frontról Espersit János ügyvéd, a városszerte ismert ellenzéki politikus. Egy újabb népgyűlésen azonnal megválasztották a Nemzeti Tanács új elnökévé.

Az idegen megszállás réme Makón és vidékén már jóval hamarabb fenyegető valósággá vált, mint ahogyan a központi területeken és főleg Budapesten azt érzékelték volna. A szaloniki fronton a bolgár fegyverszünet 1918. szeptember 29-i megkötése után átözönlő szerb és francia csapatok, 1918. október végére elérték a Duna és a Száva vonalát, az ezeréves magyar határt. A belgrádi katonai konvenció november 13-i aláírása után pedig kéznyújtásnyira kerültek Makóhoz az idegen megszálló csapatok: a szerb megszállók november 17-én bevonultak Temesvárra, november 24-én Újszegedre és november 29-én elérték a Makótól 5 kilométerre, a Maros bal partján fekvő Kiszombort. Ráadásul a belgrádi katonai konvenció 3. pontja alapján – mely szerint egyes fontos stratégiai pontok antant megszállás alá kerülhetnek – Szegeden 1918. december 10-én megjelentek az első francia katonák.

A következő nagy fordulópontot Makó életében a Kun Béla-féle bolsevik hatalomátvétel – 1919. március 21. – hozta el. 1919. március 29-én érkezett Makóra Vásárhelyi Kálmán, a Forradalmi Kormányzótanács hadügyi népbiztosának teljhatalmú politikai megbízottja. Feladata a politikai agitáció és a budapesti munkásság, valamint a Vörös Hadsereg élelmiszer ellátását biztosító rekvirálások megszervezése és a hadseregbe való toborzás volt.

Ezzel párhuzamosan április elején a franciák jelentősen megerősítették a Marostól délre álló megszálló csapatokat. Kiszomboron 500-600 francia gyalogos és 200-300 lovas katona állomásozott. A várostól keletre húzódó fronton 1919. április 16-án indult meg az általános román támadás. Az addig nyugodt Makó környéki területeken álló vörös egységeket a Kőrösök mentére irányították. A magyar Vörös Hadsereg fegyelme meglazult, az áthelyezési parancs után megugrott a szökések száma. A tanácskormány munkásezredek szervezésével igyekezett a helyzeten úrrá lenni.¹

1919. április 20-án Kun Bélának hadműveleti területté nyilvánították az egész Tiszától keletre húzódó országrészt. Forradalmi haditörvényszékek felállításával próbálták a fegyelmet megszilárdítani. A direktóriumoknak a hadsereg rendelkezéseit minden erővel és föltétel nélkül végre kellett hajtani. Összegyűjtötték a lakosságnál lévő fegyvereket, hadfelszerelési cikkeket és összeírták a tüzérségi vontatásra felhasználható lovakat. Megkezdődött a tiszántúli területek kiürítése. A vágómarhák után az addig igénybe nem vett vasúti fölszereléseket is elindították a Tisza nyugati oldalára.

Az újabb rekvirálásokat elrendelő szigorú parancs miatt elkeseredett makóiak 1919. április 23-án meggyilkolták Vásárhelyi Kálmánt. Április 26-án késő este érkezett meg Budapestről az Anocskai András vezette terrorkülönítmény, mely a véres népítéletet akarta megtorolni. 1919. április 27-ére virradó éjszaka kirabolták a várost. Ezzel és így ért véget Makón a proletárdiktatúra.

A makói vörös terror szomorú végjátékára a városon kívül került sor: A vörös terrorkülönítmény vonata az éjjel összefogdosott túsokkal, a város készpénz-készletével és az egyéb összerabolt értékekkel felpakolva hagyta el Makót. A földéaki állomáson a különítmény tagjai a túsok közé lökték Návay Lajost és unokaöccsét, Návay Ivánt. A képviselőház volt elnökét, rokonát és a Szentesen elfogott Kiss Béla városi főjegyzőt április 29-én, a kiskunfélegyházi állomáson brutális kegyetlenséggel meggyilkolták.²

1 Szabó Ferenc (1969): A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban. In.: Becsei József–Gácsér József–Leiner Gyula szerk. (1969): A Tanácsköztársaság Békés megyében. MSZMP Békés Megyei Bizottsága és A Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Békéscsaba. 212–214. old.

2 Halmágyi Pál (2001): A makói terroristák pere. (A Návay-per) 1919-1921. Makói Múzeum Füzetei. 96. szám. Makó. Továbbá Halmágyi Pál (2019): Návay Lajos meggyilkolása. In.: Halmágyi Pál szerk. (2019): Návay Lajos emlékezete. Tanulmányok. Makó Város Önkormányzata. Návay Lajos Emlékbizottság. Makó. 47–64. old.

2. A francia megszállás

2.1. A franciák bevonulása

Az idegen megszállók első egysége – egy szerb gyalogos osztag – a vörösök kivonulása után, Kiszomborról a Maros-hídon keresztül április 27-én, dél körül ért a városháza elé. Kora délután egy francia lovas szakasz – egy szpáhi osztag – követte őket.

A direktórium által kijelölt kommunista vezetők, a vöröskülönítmény eltávolítása után késő délelőtt megjelentek a vármegyeházán Tarnay Ivor főjegyző irodájában, hogy feladatuknak eleget tegyenek. A megszállókat a városháza előtt a kinevezettek és a város korábbi vezetői együtt fogadták. Bár Nikelszky Jenő rendőrkapitány jól beszélt franciául, mégis megkérték a Franciaországból hosszú évek után nemrég hazatért ifj. Trúth Ferenc makói polgárt, vállalja a hivatalos tolmácsolást. Kellemes meglepetés lehetett a francia tiszteknek, hogy egy anyanyelvi szinten beszélő – a francia hadseregben szolgált, így a katonai szakkifejezésekben is tájékozott – tolmáccsal találkozhattak Makón.³

A megszállók első intézkedésként fölmentették a Kun Béláék által kinevezett vezetőket, megbízatásuk alól, és a közigazgatást visszaadták a régi tisztségviselők kezeibe. Polgármesternek ismét Petrovics Györgyöt, alispánnak Tarnay Ivort nyilvánították. Azonnal elrendelték a lőfegyverek beszolgáltatását, a szesztilalom fönntartását, eltörölték a nyári időszámítást, és este 8 órától kijárási tilalmat hirdettek.⁴

A szerb katonaság, mely a polgári leányiskolában volt elszállásolva, április 29-én visszatért Kiszomborra. 1919. május 3-án elvonul a színes és egzotikus francia szpáhi osztag is, és megérkezett a városba a végleges megszálló katonaság, a 210. francia gyalogezred. A püspöki rezidenciában és a püspökkertben szállásolták el őket. A város parancsnoka Maurice Rousseau őrnagy, fölöttese pedig, az összes makói és kiszombori csapatok parancsnoka, Destezet ezredes lett. Két nap múlva érkezett egy román huszárszázad – Bratianu őrnagy vezetésével –, de ők is a francia parancsnokság alá tartoztak.

3 Halmágyi Pál (2002): Makó város idegen megszállása 1919-1920. Makó Monográfiája 5. kötet. Makó története 1849-től 1920-ig. Makó Város Önkormányzata. Makó. 511–524. old.

4 U.o.

2.2. A „rég élet” beindulása, és az önkormányzati szervek működése

A város élete szinte néhány nap alatt visszatért az 1918. október 31-e előtti kerékvágásba. A város vezető tisztviselői legnagyobb részt helyükön vagy legálábbis Makón voltak, így pár nap alatt újból hivatalba léphettek. Nehezebb volt a környező községek helyzete, mert Makó francia megszállásával egy időben ők már román megszállás alá kerültek.

1919. május 11-én tartották a városi-megyei vezető tisztviselők, a város nagyobb polgárai és gazdái a polgári párt alakuló értekezletét. Egy hét múlva a vármegyeháza kertjében volt a nagygyűlés, melyen Tarnay Ivor, Petrovics György, Bittó Gyula, Balló István és S. Bálint György beszélt. Megindult a polgárőrség szervezése is. A román megszállásig 800-an jelentkeztek.

A megszállás első napjaiban elkezdődött a proletárhatalom helyi vezetőinek üldözése. A francia csapatokkal együtt jött Makóra Schreier Simon detektív, és ismerve a makói viszonyokat, megkezdte munkáját. Volt, akinek a kezét törte el, volt, akinek a szeme világát vette el vallatásai közben.⁵ Schreier Szegeden született, ott tanulta ki a mészárosmesterséget, majd bekalandozta Európát, Amerikát, Spanyolországban híres torreador lett. Később a makói Otthon kávéházban, majd Temesváron volt pincér. A háborúban mint huszárőrmester szolgált. Mikor megsebesült, ismét Makóra került kórházba. Az októberi forradalom is Makón érte, buzgón sugdosta az újabbnál újabb rémhíreket a polgármester, az alispán és más vezető emberek füleibe. A francia parancsnokság – helyt adva a városi hatóságok ismételt tiltakozásának – Szegedre helyezte át.

Maguk a francia megszállók is felléptek a kommunisták ellen, ennek során Makóról 44 kommunistát hurcoltak el, többségében férfiakat, de volt közöttük egy nő is, Krobak Erzsébet.⁶

A város lakossága a Makói Újságból egyaránt értesült a vörös csapatok harcairól és a szervezkedő ellenforradalom első lépéseiről. Az első ellenforradalmi szervezkedések – az aradi ellenkormány, majd az ezt követő szegedi kormányok – földrajzilag közel voltak Makóhoz, és részvevőiket nagyrészt közvetlenül is

5 Kun Istvánnak a makói munkástanács egykori tagjának visszaemlékezése. Hangszalagra vette Lázár Ferenc 1966-ban Székkutason. József Attila Múzeum A 344. A továbbiakban JAM jelzettel hivatkozunk erre a közgyűjteményre.

6 Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből. 1917 – 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága. Szeged. 513–514. old.

ismerte a város vezető polgársága. E szervezkedés hírei személyes érintkezéssel terjedtek a környéken. Míg Makói Újság csak május 24-én közölte az első hírt az aradi kormány május 5-i megalakulásáról, addig Demkó Pál makói közigazgató már május 9-én bejegyezte naplójába, hogy Aradon magyar nemzeti alapon új kormány alakult, melynek miniszterelnöke gróf Károlyi Gyula. E kormány május 9-én Makón keresztül Szegedre kívánt utazni. A makói közönség – Demkó följegyzései szerint – az állomáson hiába várt a vonatra, mert Mezőhegyesen a románok föltartóztatták és a kormány tagjait internálták.

Károlyi Gyulát és társait a románok két hét után engedték tovább utazni. E kalandos út után végül a Szegedre érkeztek, ahol a szegedi politikussal kibővült kormány, június 2-án ünnepélyes keretek között esküt tett. Erről a Makói Újság, június 13-án számolt be.

A város közéletének mind nagyobb jelentőségű kérdésévé vált, hogy melyik városi testület lesz az önkormányzat letéteményese. A különböző lehetőségek (a háború alatti régi; vagy a Károlyi-kormány alatti képviselőtestület) közül a helyi lap erősen a régi képviselőtestület mellett agitált, ecsetelve, hogy az utóbbinak tagjai legnagyobb részt nincsenek is a városban. Az újság értesülése szerint a francia parancsnokságnak is az a kívánsága, hogy a közigazgatás a régi mederben történjék.⁷

1919. május 28-án ült össze a város képviselőtestülete, a vármegyeháza nagyszobájában. Első határozatában tudomásul vette, hogy a francia parancsnokság a kömmün által létesített fórumokat nem ismerte el törvényesnek, s ezért saját magára nézve megállapította, hogy ez időtől kezdve vállalja a felelősséget a város igazgatásáért, és joghatóságát az 1886. évi XXII. tc. rendeletei értelmében gyakorolja.⁸

A francia megszállás alatt a város még két alkalommal tartott közgyűlést. A június 10-i rendes közgyűlés tárgysorozatában 85 legkülönbözőbb elintézendő ügy volt fölveve, de ezek mind szokványos közigazgatási kérdések voltak, s egyikük sem utalt arra, hogy a város idegen katonai megszállás alatt van. A június 13-i rendkívüli közgyűlés első részében a polgármester számolt be Makó súlyos gazdasági, ellátási gondjairól.

7 Makói Újság 1919. máj. 18. A továbbiakban MU jelzettel hivatkozunk erre a sajtótermékre.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltára V. 71. a. Makó Város Képviselő-testületi ülések jegyzőkönyvei. 1919. A továbbiakban a közgyűjteményre MNL CSML ML rövidítéssel hivatkozunk.

2.3. Gazdasági helyzet és a román közellátási kormánybizottság

A francia megszállás alatt a város legsúlyosabb gondja a lakosság megfelelő ellátása volt. Hiányzott a városban a cukor, só, fa, zsír, petróleum, liszt, hús; alig volt szövet-, vászon-, és bőrárú. A francia parancsnokság részvétellel viseltetett a város nélkülöző lakosságával szemben, de csak közvetett segítséget nyújtott a helyzet javításában azzal, hogy lehetővé tette a forgalmat, az utazást Bánátba, és helyreállította a vasúti közlekedést Szegedre.

A város a hiányzó cikkek nagy részét korábban a keleti, erdélyi vármegyékből szerezte be. Petrovics polgármester ezért május végén Aradra utazott, s tárgyalat ismerősével, Jovin György nagylaki kereskedővel, akit a nagyszebeni román kormányzótanács a terület közlemezési megbízottjává nevezett ki. Jovin megígérte, hogy a Makónak oly szükséges fa-, só-, szén- és petróleumigényeit a kormányzótanácsnál támogatni fogja. Mind a négy cikket külön-külön kérvényben kellett a városnak kérelmeznie a nagyszebeni kormányzótanácstól. A közlemezési megbízott szerint ezen árukat megkaphatja Makó, ha helyettük lisztet tud adni. Mivel Makó is liszthiánnyal küszködött, a polgármester a kérelmekben felajánlotta, hogy a város majd az új termésből egyenlíti ki a most megkapni remélt árukat. Az itthon románra fordított, a francia városparancsnokkal láttamoztatott és igazoltatott kérelmeket a polgármester nem bírta az akkor már szétzilált postára, hanem egy városi tisztviselő vitte Nagyszebenbe. Ezekkel kezdődött Makó kálváriája a román közigazgatás áttekinthetetlen és rejtelmes labirintusában.

A Makói Újság május 29-én közölte, hogy a nagyszebeni kormányzótanács közlemezési megbízottat nevezett ki Makóra. Ezzel kezdte a román közigazgatás hatáskörét kiterjeszteni a városra, noha Makó még mintegy jó fél hónapig francia megszállás alatt volt. E napokban jegyezte föl naplójában Demkó Pál közjegyző: „A románok teljesen berendezkednek. A csendőrséget megszerte leszerelik, az állomások nevét románul írják ki.”⁹ A királyi Románia abból az elvből kiindulva, hogy a békekonferenciát már kész tények elé állítsa, szívósan mind nyugatabbra és nyugatabbra terjesztette ki fönnhatóságát. Az antant ezt nem akadályozta meg, hiszen a Tanácsköztársaság leverésében a gyöngye cseh csapatokat leszámítva egyedül a román királyi haderőre támaszkodhattak. A román diplomácia pedig gondoskodott, hogy ahol a döntések születtek – azaz Versail-

9 Demkó Pál: Napló 1917. december 1. – 1927. június 5. JAM Tört. Dok. Gyűjt. 80 225. 1919. máj. 27.

lesban – a román igények jogosnak, sőt az értük tett szolgálatokkal fordított arányban állóknak látszódnak.

Jovin György kormánybiztos június elején érkezett meg Makóra. A Makói Újság június 8-i számában az alábbiakat nyilatkozta: A nagyszebeni kormányzótanács nem elvitetni akarja az élelmiszereket, hanem arányosan szétosztani. Mindenki tisztességes ellátásáról pedig még akkor is gondoskodik, ha a házról házra rekvirálással kell végrehajtania. Elmondta, hogy maximálta az árakat Csanád vármegyében, kétféle árat bevezetve: az egyik árat a katonai vásárlásokban, az ennél kissé magasabb, másik árat pedig a polgári forgalomban tette kötelezővé.

Ez a rendelkezés már előre vetítette a néhány héttel későbbi román rekvirálások árnyát. A finoman „katonai vásárlásoknak” nevezett ügyletekre eleve alacsonyabb árat állapítottak meg, s ez csak töredékét jelentette az áruk valószínű értékeinek. A Makó gazdaságának és gazdagságának alapját adó termények sorsáról a román megbízott fellengzős szavakkal festett fényes perspektívát „hagyma, kerti magvak, zöldségfélék kivitelét Románia felé a kormányzótanács a leghatékonyabban kívánja előmozdítani”.¹⁰ A valóság az volt, hogy a román közellátásnak nagy szüksége volt a makói hagymára és zöldségfélékre. A város lakóinak megnyugtatására és megnyerésére Jovin közölte, hogy már intézkedett 20 vagon szén, 20 vagon konyhasó, 40 vagon fa, 5 vagon méz és 1 vagon petróleum Makóra érkezése ügyében.

Kevés valósult meg ezekből az ígéretekből a francia megszállás alatt. A villanytelep nyersolajkészlete június elején teljesen kifogyott, s hogy a város ne maradjon villanyáram nélkül, a telep szűkös szénkészletével termelte tovább az energiát. A szén azonban csak napokra volt elegendő, s az ígért vagonok nem érkeztek meg. Június 14-én már így írt a Makói Újság: „*Jovin György román kormánybiztos úrnak érkezik 5 vagon nyersolaja, melyből hisszük, hogy fog adni a villanytelepnek is*”.¹¹ Itt már úgy látszik, mintha valamiféle egyéni vállalkozás volna ez a kormánybiztosság, melynek korlátlan irányítója Jovin György. Ezt a gyanút csak megerősítette az a szinte reklámozó fölhívás, melyet Jovin a helyi lapban jelentetett meg kormánybiztosságáról: „*Mindennemű szállítási igazolványok s kereskedelmi bizonylatok ügyében teljes készséggel áll a közönség rendelkezésére*”.¹² Jovin a francia csapatok kivonulása napján ismét hangsúlyozta, hogy neki elsősorban nem is Makóról, hanem a vármegyéről kell gondoskod-

10 MU 1919. jún. 8.

11 MU 1919. jún. 14.

12 MU 1919. jún. 8.

nia. Működése alatt azonban a város közellátása semmit sem javult. Hiszen, mint végül Jovin is kimondta a szomorú igazságot: gabona, „*az neki magának sem áll rendelkezésére*”.¹³

Ezzel ért véget a román közigazgatás első képviselőjének a francia megszállás alatti ténykedése. A román impérium időszaka már más megítélés alá esik, mert akkor a város vezetőinek, lakosainak és újságíróinak a szemérlől is leesett a hályog és a valóságnak megfelelően kezdték értékelni helyzetüket. Jovint később a román csendőrség letartóztatta súlyos sikkasztások s egyéb visszaélések miatt.

Makó közéleti-ellátási gondjain a francia parancsnokság is „élelmezési bizottság” főállításával próbált segíteni. Elnökének Tarnay Ivor megbízott alispánt, tagjainak Petrovics György polgármestert, Pák Kálmán városi gazdasági tanácsnokot, Pongrácz Sándort, a hagyma-részvénytársaság elnökét, titkárává pedig Magyar József főgimnáziumi tanárt nevezték ki. A francia parancsnokság részéről Pertiny kapitány volt a kiküldött. E bizottság működéséről írásos dokumentum, híradás a megalakulását bejelentő híren kívül nem maradt.

2.4. Hétköznapi élet a francia megszállás alatt

A városházán és a többi középületen békésen lengett egymás mellett a magyar és a francia nemzeti lobogó, s a város lakossága ugyanilyen békésen megfért a francia katonasággal.

A közlekedés a környező helységekbe meglehetősen szabad volt, a parancsnokság állandó utazási igazolványokat adott ki Szegedre, Kiszomborra, Apátfalvára. A megszállás első intézkedéseként elrendelt szesztilalmat hamarosan megszüntette a parancsnokság, de nyomatékosan fölhevítte a vendéglősök figyelmét, hogy a francia legénységnek szeszest italt ne szolgáljon ki. A záróra és a kijárási tilalom is mind enyhébbé vált. A postai forgalom sem volt korlátozva, csak az vetíthette előre a román megszállás szigorításait, hogy a Romániába és az általa megszállt magyar területekre földadott leveleket már nem volt szabad lezárni és kötelező volt hátoldalukon a földadó nevének és lakcímének föltüntetése.

A város közbiztonsága és lakóinak viszonya a megszálló katonákhoz megfelelő volt. Makó belső rendjét és nyugalmát az is bizonyítja, hogy a hét hétig tartó francia megszállás hatodik hetéig nem volt szükség éjjeli őrzőjáratra. 1919. június 1-jén éjjel azonban másodszer rabolták ki a főtéri Urbán-féle kereskedést, 40 000

13 MU 1919. jún. 15.

korona értékű textilárut zsákmányolva. A polgármester ekkor fordult kérelemmel a francia parancsnoksághoz, hogy az utcán éjjelente őrzjáratok cirkáljanak, mert „a városi rendőrség és a nemzetőrség e célra sem elegendő létszámmal, sem legénység-gel nem rendelkezik megbízható”. Kérelmét franciául adta át a polgármester, s a parancsnokság mindjárt rá is vezette intézkedését: ezentúl egy káplár vezetésével néhány emberből álló járőrt küld ki este fél kilenctől reggel fél négyig.¹⁴

E kérvényen kívül még egyetlen irat emlékeztet arra a makói levéltárban, hogy a város francia katonai megszállás alatt is volt. 1919. június 10-én a 210. gyalogezred kérte a várostól: jelölje ki, járműveit melyik bognárhoz vigye javításra a város költségére és erről adjon részére maghatalmazást. Az eredetileg kicsit bonyolultabban fogalmazott mondat mutatja a fordítás nehézségeit: „*melyik bognár-kocsishoz [!] vigye javítandó járműveit a város költségére történő javításra, és erről adjon részére meghatalmazást, hogy oda is vihesse*”. A kérelem magyar fordítását iktatták, s az ezred piros pecsétje hitelesítette.¹⁵ A francia katonaság ellátását saját készleteiből fedezte, a helyben vásárolt árucikkekért készpénzzel fizetett.

A francia megszállás legnagyobb katonai eseménye a város főterén tartott május 10-i díszszemle volt.¹⁶ Ezen részt vettek mind a francia ezred és a román huszárszázad, mind pedig a Kiszomboron táborozó francia csapatok. A díszszemlét Paul de Lobit tábornok, a Magyarországi Francia Hadsereg parancsnokának (*Commandant de l'Armée Française de Hongrie*) makói látogatása alkalmából rendezték. A tábornok és kísérete – minden valószínűség szerint – autóval érkezett Aradról Makóra. A városháza nyitott kapujában Tarnay Ivor, Csanád vármegye főjegyzője és Petrovics György, Makó polgármestere fogadta a magas látogatót. A város vezetői mögött most is ifj. Trúth Ferenc, a hivatalos tolmács állt.

De Lobit tábornok mellett állt Gondracourt tábornok, aki ekkor még az aradi francia csapatok parancsnoka volt, de egy hónap múlva már a szegedi francia városkormányzóságot vezette. A két tábornokot – a katonai biztosításon kívül – az iratokat őrző szárnysegéd, a sisakos, kardos parancsőrtszt és a Makón állomásozó egység parancsnoka, Maurice Rousseau őrnagy kísérte.¹⁷

14 MNL CSML ML V. 72. a. Makó Város Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1919.– 8937

15 MNL CSML ML V. 72. a. 1919.– 9037

16 Halmágyi Pál (2000): A francia tolmács. In.: Zombori István szerk. (2000): Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok 3. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. 165. old.

17 Halmágyi Pál (2012): Képek Makó idegen megszállásáról 1919–1920. Makói Múzeum Füzetek. 113. Makói Múzeumért Közhasznú Alapítvány. Makó. 10. old.

A díszszemlére felsorakozott egységek sorfala a városházától a vármegyeházaig húzódott. Ott a francia és a román lovasszázad zárta a sort. A „makói” 210. gyalogezred csapatászlaja a főtér közepén, a Kereskedelmi és Iparbank előtt állt. A tábornok ellépve a katonák előtt fogadta tisztelgésüket. A megyeháza előtt a francia huszártiszt lóról szállva jelentkezett tábornoka előtt, oldalán a román lovastiszttel. A katonai parádét a város lakossága nagy érdeklődéssel szemlélte.¹⁸

2.5. A francia megszállás vége

Petrovics polgármester úgy emlékezett vissza 1919 májusára–júniusára, hogy „*a francia parancsnokság a város vezetőségével szemben előzékeny magatartást tanúsított, a városi adminisztrációba nem avatkozott bele, [...] a községi (önkormányzati) élet megnyilvánulásának nem vetett gátat*”.¹⁹ Érthető ezek után, hogy amikor június közepén elterjedt a híre a franciák kivonulásának, a város és a vármegye vezetői mindent megtettek ennek megakadályozására.

Tarnay alispán Nikelszky Jenő városi rendőrkapitány-helyettessel Szegedre, Petrovics polgármester pedig Kiszomborra ment, kieszközölni a francia csapatok további maradását. Petrovics inkább a már hírből ismert román megszállást akarta elkerülni, a konzervatívabb Tarnay alispán pedig azzal magyarázta követjárásának okát, hogy a városban maradt proletárok a határzár ellenére is élénk összeköttetést tartottak fenn a Vörös Hadsereggel, s a város kiürítése „lehetőségét nyújtja localis forrongásnak”.²⁰

Tarnayék Szegeden Károlyi Gyula miniszterelnökkel is tárgyaltak, aki bár átérezte nehéz helyzetüket, segítséget még ígérni sem tudott. Antoine Charpy francia tábornok pedig azt hozta tudomásukra, „*a Maros jobb partjának, azaz Makó környékének megszállása is már hatalmi kör túllépés volt az ő részükről, amihez nem volt meg a jogosultságuk. Az ideiglenes megszállás Páris tudta és engedelmével történt*”. Éppen ezért „*mihelyt a románok készeknek és képeseknek mutatkoztak ezen területek megszállására*”, engedniük kell.²¹

18 Halmágyi (2012) 11. old.

19 Petrovics György: Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón. Kovács Sándor és Társai, Makó, 1921. 95. old.

20 Tarnay Ivor: Csanád vármegye az oláh megszállás alatt. 1 – 12 részben. Makói Független Újság 1920. ápr. 1. – ápr. 17. 1920. ápr. 2.

21 Tarnay Ivor 1920. ápr. 2–3.

Kiszomboron Destezet ezredes ehhez hasonlóan azt közölte a polgármesterrel: „*a kivonulási parancsot a főhadiszállásról kapták, és azon nincs módjukban változtatni*”.²² Látna azonban a polgárság nyugtalanságát, saját felelősségére a kiszombori 81. gyalogezredből 30 főből álló egységet küldött át Makóra a rend megőrzésére mindaddig, míg a román megszállás be nem fejeződik.²³

A francia csapatok 1919. június 15-én, vasárnap vonultak ki a városból. Délután a 210. gyalogezred labdarúgó-válogatottja még barátságos búcsúmérkőzést játszott a Maros-parti pályán a Makói Atlétikai Klub csapatával, melyet nagyszámú közönség tekintett meg. Erős és jó játék után 3 : 3 végeredmény alakult ki.

A francia tisztok a Makói Újság aznapi számában köszöntek el a város polgáraitól. Maurice Rousseau őrnagy „*őszinte rokonszenvvel*” távozott, megígérve, hogy elviszi „*a messzi Franciaországba Makó és Magyarország jó hírét*”.²⁴ 1919. június 17-én a francia megszállókat a románok váltották fel Makón. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a román diplomaták Versaillesban azért küzdöttek, hogy államuk számára megszerezzék Makót.²⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Makói Levéltára. V. 71. a. Makó Város Képviselő-testületi ülések jegyzőkönyvei, 1919.

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára Makói Levéltára. V. 72. a. Makó Város Tanácsülési jegyzőkönyvek 1919.

Demkó Pál: Napló 1917. december 1. – 1927. június 5. József Attila Múzeum Tört. Dok.Gyűjt.80 225. 1919. máj. 27.

22 Petrovics György 1921. 95.

23 Tarnay Ivor 1920. ápr. 3.

24 Halmágyi Pál (2012): Képek Makó idegen megszállásáról 1919-1920 MFM. 113. Makó, 2012. 10. old. MU 1919. jún. 15.

25 A kérdéskörrel lásd Gulyás László (2018): Bukarest és Versailles között. Avagy hogyan maradt magyar város Makó? Trianoni Szemle 2018/július-december 119-123. old.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

Gaál Endre szerk. (1969): Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből. 1917 – 1919. Magyar Szocialista Munkáspárt Csongrád Megyei Bizottsága. Szeged. 513–514. old.

SAJTÓ

Makói Független Ujság

Makói Ujság

Tarnay Ivor: Csanád vármegye az oláh megszállás alatt. 1–12 részben. Makói Független Újság 1920. ápr. 1. – ápr. 17. 1920. ápr. 2.

FELDOLGOZÁSOK

Halmágyi Pál (2000): A francia tolmács. In.: Zombori István szerk. (2000): Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok 3. Móra Ferenc Múzeum. Szeged. 159 – 170. old.

Halmágyi Pál (2001): A makói terroristák pere. (A Návay-per) 1919–1921. Makói Múzeum Füzetek. 96. szám. Makó.

Halmágyi Pál (2002): Makó város idegen megszállása 1919–1920. Makó Monográfiája 5. kötet. Makó története 1849-től 1920-ig. Makó Város Önkormányzata. Makó. 511–524. old.

Halmágyi Pál (2012): Képek Makó idegen megszállásáról 1919–1920. Makói Múzeum Füzetek. 113. Makói Múzeumért Közhasznú Alapítvány. Makó.

Halmágyi Pál (2019): Návay Lajos meggyilkolása. In.: Halmágyi Pál szerk. (2019): Návay Lajos emlékezete. Tanulmányok. Makó Város Önkormányzata. Návay Lajos Emlékbizottság, Makó. 47 – 64. old.

Petrovics György (1921): Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón. Kovács Sándor és Társai. Makó.

Szabó Ferenc (1969): A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban. In.: Becsei József–Gácsér József–Leiner Gyula szerk. (1969): A Tanácsköztársaság Békés megyében. MSZMP Békés Megyei Bizottsága és A Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. Békéscsaba. 212–214. old.